

2001.július 7. - **Ritoók Zsigmond a győzők humanizmusáról, a hamis tekintélyről és a vitakultúráról**

Mekkora a súlya az antik műveltségnek és erkölcsnek hétköznapijainkban, lehet-e a történelem az élet tanítómestere? - erről kérdeztük kitüntetése alkalmából Ritoók Zsigmond klasszika-filológust, az ELTE latin tanszékének nyugalmazott tanárát, aki az idén kapott Széchenyi-díjat.

A Zemplén megyei Ritoók család Erdélybe és Biharba települt ágából származik Ritoók Zsigmond, akinek dédapja ügyvéd és a nagyváradi ítélőtábla elnöke volt. Róla utcát neveztek el Nagyváradon. A nagyapa, Ritoók Zsigmond orvos a Rókus-kórház és a fővárosi kórházak központi igazgatója. A harmadik Ritoók Zsigmond, az édesapa pedig csaknem 25 esztendeig dolgozott a Láng Gépgyárban gépészmérnökként.

- Az egyenes ági felmenők között nem találunk bölcsészt, kivéve a dédnagynénit. Ő viszont híres személyiség.

- Igen, nagyapám testvére, Ritoók Emma íróő a pesti egyetemen klasszika-filológiát, Lipcsében pedig filozófiát és pszichológiát tanult. A tőle kapott művek indítottak el a pályán. Érdeklődésemben amolyan kamaszos gesztus is volt, „arisztokratizmus”, hiszen az ókorral, a latin nyelvvel nem sokan foglalkoztak.

- Úgy tartják, hazánk a háborút követő időszakban európai ország volt. Hogy érezték magukat abban az időben a középiskolások?

- E nagyon izgalmas időszakban valóban tapasztalhatók voltak a demokrácia ismérvei, szabadon vitatkozhattunk. A budapesti református gimnáziumban ez a vitaszellem uralkodott. Kitűnő történelemtanárunk, Ravasz János - a püspök unokaöccse - provokálta a disputákat. Osztályunkban szinte minden párt ifjúsági szervezete képviseltette magát, az álláspontok között jelentős különbségek voltak, ami nem akadályozta meg azt, hogy osztálytársakként szeressük egymást. A kölcsönös megbecsülés érzése összekötött bennünket, és ebben a szellemiségben

a keresztyénség is benne volt. Úgy nőttem föl, hogy lehet szenvedélyesen vitatkozni anélkül, hogy a másikat ellenségemnek tartanám. Az első egyetemi évben, 1948-49-ben nem változott a helyzet, de az utóbbi már a haldoklás éve, mert az Eötvös-kollégium 1950-ben megszűnt.

- Meddig tolerálta a vitát az egyetemi közélet, a politika?

- Ez egyénileg változott. Én nem kérkedtem, de nem is tartottam titokban, hogy református keresztyén vagyok. Bíráltak, de tudomásul vették, hiszen elvben vallásszabadságot deklarált a kommunista rendszer is. Ha valaki nem követett el súlyos hibát, vagy nem akarták mindenáron eltávolítani, akkor meg lehetett úszni. Abban a helyzetben voltam, hogy nem adódtak a pályámat kettétörő gondjaim. Ez nem az én érdemem, inkább egyfajta kegyelem.

- Végül 1958-ban távoznia kellett a tanszékről.

- Igen, formálisan gazdasági okokból. Az egyetemen leépítés volt, engem is kitétek, de nem titkolták, hogy nem véletlen, kit bocsátanak el.

- A folytatás hasonlít Németh László pályájához.

- Csakugyan, ő is tanított, és akárcsak ő, én is nagyon élveztem az oktatást. Tizenkét évig tanítottam középiskolában, az akkor Martos Flóráról elnevezett óbudai gimnáziumban. Életem nagyon szép időszakát töltöttem ott. Kollégámmal, Gyapay Gáborral tankönyvet is írtunk.

- Az ókor és a klasszika-filológia lélektani szempontból eltávolodás a jelentől. Vissza az „aranykorba”, a „boldog békeidőkhöz”!

- Az ókor sem aranykor, sem boldog békeidő nem volt. Nagyon heves politikai harcok

és katonai küzdelmek jellemezték. Eközben születtek a világirodalom remekei. Engem főként ezek érdekelnek, e műveknek számunkra is van mondanivalójuk. A nagy alkotók alapvető gondolatokig jutottak el, amelyek minden kornak a kérdései, ha másképpen vetődnek is fel.

- Ettől klasszikusak, örök érvényűek.

- Ezekről a szavaktól kicsit félek, mert elidegenítik, muzeális magasságba emelik az antik auktorokat. Holott ők is emberek, akikhez nekünk közvetlen közünk van. Azzal tudnám ezt szemléltetni, hogy a delphoi kocsihajtó híres bronzszobrát mindig alulnézetből fényképezik, így az az érzésünk, hogy fölénk magasodik, akár egy sportcsillag, akinek a szellemhez nem sok köze van, csupán egy verseny győztese. A delphoi múzeumban közelről nézve ezt a szobrot rádöbbenem, hogy egészen más: ott áll a földön, szembenézhetünk vele. Ennek a versenyzőnek a szeméből az sugárzik, hogy győzött, de rettenetesen kifáradt a küzdelemben. Győzött, de ott áll közöttünk. Éppen olyan ember, mint mi. E közvetlen megszólíttasság ráébreszt bennünket, hogy ezek az emberek nem piedesztálon álló, csodálatos hősök, hanem emberek, akik hozzásegítenek bennünket ahhoz, hogy felismerjük a fontos kérdéseket.

- Van megfelelő médium, amely közvetíti ezeket az ember közeli értékeit az ifjúság számára?

- Ha nincs, akkor ez jórészt a mi hibánk. Azoké, akik rendelkeznek az ókor kincseivel. Részben a tudósoké, részben a színházi embereké. Egy-egy görög dráma előadása lehet iskolás teljesítmény, de a nézőket teljesen ki is fordíthatja önmagukból. Ilyen frenetikus hatású volt Peter Stein Oreszteia-rendezése. Kakojannis Élektra-filmje napokig nem hagyott nyugodni. Azt kell megmutatni, hogy mit jelentenek ezek a drámák. Az Iliász nem csupán csataleírások végtelen sorozata, hanem fontos, máig szóló üzenettel bír. Hiszen nem Trója pusztulásával fejeződik be, hanem azzal, hogy a halálos ellenségek, Priamosz trójai király és a legnagyobb görög hős, Akhilleusz megengesztelődik. Pedig Priamosz fia megölte Akhilleusz legjobb barátját, és Akhilleusz bosszúból megölte Priamosz fiát. Priamosz a fiára gondol, akit sosem lát többé élve, s Akhilleusz, a fiú az apjára gondol, aki sosem látja őt többé, mert az a végzete, hogy Trója alatt haljon meg. Nem a bosszú a megoldás, hanem a kiengesztelődés. Ezt a szó nemes értelmében vett lovagiasságnak, vagy hogy modernebbül fejezzem ki magam, sportszerűségnek nevezzük. De idézhetek más példát is. Az Antigóné sem csak arról szól, hogy el kell-e temetni a halott testvért,

hanem arról is, hogy vannak-e olyan erkölcsi értékeink, amelyekből akkor sem engedünk, ha egyedül maradunk. Visszatérve a médiumokra: a televíziók, a rádiók is felelősök azért, hogy ezek a kincsek eljuttassanak a befogadókhoz, vagy sem. De felelős a hallgatóság is: ha nincs igény a megismerésre, hiába kiabálunk az üres szobában.

- Az ifjúság számára nagy a választék, de vajon megfelelő-e az értékkínálat? Hogy mi az igazi érték, s mi a talmi, azt nem nagyon mondja meg sem a család, sem az iskola.

- Nagyon jelentős az iskola szerepe. Shakespeare nem kevésbé fontos, mint Szophoklész, mint a görög, az angol, a francia vagy a német irodalom. A bőség zavara fenyeget, ezért kevesebbet és alaposabban kellene tanítani, ám mindig megadva a lehetőséget, hogy más ablakon is kinézzenek a diákok. A tanár sokféle tájra nyitogasson ablakokat. Mindegyiket tárja ki, és a diák ott ragad majd egyiknél-másiknál. A gyerekek érdeklődése ma valóban nehezebben köthető le ilyen tőlük távoli témával. De vajon a tanároknak megvan-e a szenvedélyes érdeklődés a saját tárgyuk iránt? Az is kérdés, hogy az iskola tudja-e pótolni az otthon hiányát, azt, hogy lakás van, de otthon nincs. A mai gyerekek sokszor kiegyensúlyozatlanok, mert nincs mérték, amelyhez igazodjanak. Tulajdonképpen igénylik a tekintélyt, mert szeretik, ha rend van körülöttük a világban, mégis minden ellen láznak, mert hamis tekintélyeket látnak maguk körül. Az iskola feladata volna, hogy valódi tekintélyeket mutasson fel, nem utolsósorban a tanáraiban, olyan személyiségekben, akiknek elismertsége a tudásra és szeretetre épül. Az iskolának szilárd világnézet kialakításához kell segítenie a gyerekeket. Ez számomra a keresztyénség. Meggyőződést persze nem lehet kicsikarni a diákokból, csak példaadással, ezért fontos az igazi tekintély. A lehetőség felkínálásával és a folyományok végiggondolásával lehet nevelni: ha így választasz, ebből ez következik, ha úgy, abból az, ezért én ezt javaslom. A tanárnak legyen szilárd meggyőződése, ez sugározzék a magatartásából, de sose legyen rideg, dogmatikus.

- A rendszerváltást követően a pedagógiában, a közoktatásban is átestek a ló másik oldalára. Tankönyvek széles kínálata jelent meg, a pedagógiai irányzatok sokfélesége burjánzik: nemcsak a szülők, de a pedagógusok is elbizonytalanodtak. A tekintély pedig sok helyen az első számú közellenségnek számít, teret nyert a pedagógiai liberalizmus.

- Tekintélyt nem lehet „csinálni”, annak lennie kell. Ha csinálják, az már hamis tekintély, a gyerek azonnal megérzi, és nem fogadja el. Egyetértek azzal, hogy talán túl

nagy a szabadság. A liberális kifejezéstől félek, mert bizonyos körökben ma már szitokszónak számít. Holott számomra Eötvös József, Deák Ferenc, Csengery Antal magatartása jelenti azt: én ezt a felfogást képviselem, de nem mondom mindjárt, hogy a más véleménye butaság vagy gonoszság. Persze nem lehet mindenben szabadságot adni a gyermeknek, hiszen még nem tud helyesen dönteni. Nem könnyű megszabni a határt, hogy mikor kell egyszerűen tiltani, mikor megmagyarázni, kiváltképp ha az utóbbi fárasztóbb is, mint a parancs.

- A tanári pályán sajnos már régóta nem a legjobbak érvényesülnek.

- Ennek oka részben az anyagi, részben az erkölcsi megbecsülés hiánya. A pedagógiához mindenki ért, a szülő úgy érzi, fel van jogosítva arra, hogy állandóan bírálja vagy éppen destruálja a tanárt a gyermeke előtt. Ennek következtében a gyerek is így viszonyul a tanárhoz. Ebben a helyzetben nagyon nehéz a tanárnak valamit is elérnie. Amikor én diák voltam, akkor még bizalmi légkör volt, a szülő hitt a tanár ítélőképességében, többnyire joggal.

- A sajtóban sokat emlegetik a tanulók jogait.

- Kissé félek annak az egyoldalú hangsúlyozásától, hogy a gyermek ismerje az őt megillető jogokat, mert kötelességek is vannak. Minden tantestületben találhatók jó és kevésbé jó tanárok, de mindenkinek komolyan kell vennie, hogy tanítani kell, hogy a gyerekeket szeretni kell, és az alapvető értékekben a tanári testületnek egyet kell értenie. Ha ez adott, a diákok is megérik, és nem ellenségesek. Természetesen vannak rossz tanárok, akikkel szemben csakugyan meg kell védeni a gyerekeket.

- A marxista történelemszemlélet elsősorban a teoretikus magyarázatokat részesítette előnyben, elhanyagolva az eseménytörténetet. A történelemtankönyv-írótól kérdezem: napjainkban hogyan kelthető fel a gyerekek érdeklődése a história iránt, és a történelem lehet-e az élet tanítómestere?

- Ez a tanáron múlik. A fő kérdés: sikerül-e elérni azt, hogy a személyeket, az eseményeket a maguk összefüggésében lássák a diákok, úgy, ahogy a történelmi személyek érzékelhették őket. Említett szerzőtársam, Gyapay Gábor kiosztotta a

gyerekek között a reformkori országgyűlési disputák szerepeit. Pontosan visszaadták azt az érvelési módot, amelyet a történelemből ismerünk, pedig részleteket nem tudhattak. Ám nagyon jól belehelyezkedtek egyik-másik történelmi személyiség helyzetébe. Hogy ki kit hol és mikor győzött le, elfelejtik, a hétköznapi gyakorlatban erre nincs is szükségük, de arra igen, hogy tudjanak történetileg, politikailag gondolkodni. Hogy ne fogadjanak el mindent, ami le van írva. E kritikus szemléletre kellene nevelnie a történelemoktatásnak a gyerekeket. Fontos ugyanakkor, hogy felismerjük a történelmi kényszer eseteit, illetve a nagy személyiség hatását a történelemben, aki ráébred, hogy mi a teendő az adott helyzetben, más irányt adva az események menetének, szemben egy tehetségtelennel, aki ezt nem ismeri föl. Németh László írja, hogy van olyan hagyomány, amely útbaigazít, s van, amely félrevezet. Az egyik megtanít úszni, a másik a süllyedő hajó salonjába tessékel azzal, hogy itt eddig nagyon jól lehetett ebédelni. A történelem a múlt politikája, a politika pedig a jelen történelme. Ezeket egymásból kell megérteni. A történelemtanításnak az az értelme, hogy megtanítsa a mai kérdésekben történetileg gondolkodni, és segítsen felismerni, mit tegyünk a jelenben.

Zétényi Zoltán

2001. július 7.